

NIKSAR'IN DÂNIŞMENDLİ DEVLETİ HÂKİMİYETİNE GİRMESİ VE BU DÖNEMDE NIKSAR'DA MEYDANA GELEN BAZI SİYASİ OLAYLAR

ENTRY OF NIKSAR UNDER THE RULE OF THE DANISHMEND STATE AND SOME
POLITICAL EVENTS HAPPENED IN NIKSAR IN THIS PERIOD

İsmail TURAN¹

Öz

Niksar, tarih öncesi dönemlerden itibaren Anadolu'da önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Bulunduğu stratejik konumu şehrin önemini daha da arttırmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle her dönemde egemen güçlerin ilgisini çekmiş ve siyasi oluşumlar buraya hâkim olma mücadelesi vermişlerdir. Nitekim Malazgirt Zaferinden sonra (26 Ağustos 1071) Anadolu'da Türk fetihlerinin başlamasıyla birlikte Niksar, Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alparslan'ın komutanlarından Dânişmend Gazi tarafından fethedilmiş ve Dânişmendliler Devleti'nin başkenti olmuştur. Dânişmendli hâkimiyetinde olduğu zaman içerisinde Niksar'da bazı siyasi olaylar meydana gelmiştir. Bu siyasi olaylar, Niksar'ın bulunduğu bölgenin stratejik yapısıyla yakından ilgili olmuştur. Zira Niksar'a hâkim olan ve özellikle burada bulunan Niksar Kalesi'ne hükmeden bir siyasi veya askerî güç, dolayısıyla Orta Anadolu'ya ve Karadeniz Bölgesine hâkim oluyordu. Çünkü Niksar, bölge coğrafyası için bir kilit noktada bulunmaktadır. Çalışmamızda öncelikle Niksar'ın hangi durum ve şartlarda fethinin gerçekleştiği üzerinde durulmuş, daha sonra ise Dânişmendliler hâkimiyetinde bulunduğu zaman boyunca Niksar'da cereyan eden bazı siyasi olaylar ele alınmış, bu olayların nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Niksar, Dânişmendliler Devleti, Dânişmend Gazi, Bizans İmparatorluğu, Haçlılar.

Abstract

Niksar has been one of the important settlements in Anatolia since prehistoric times. Its strategic location has further increased the importance of the city. It has caught the attention of the sovereign powers in every period and political formations have struggled to dominate here due to its geographical location. As a matter of fact, Niksar was conquered by Danishmend Gazi, one of the commanders of Great Seljuk State ruler Alp Arslan and became the capital of the Danishmend State with the start of the Turkish conquests in Anatolia after the Victory of Manzikert (26 August 1071). Some political events occurred in Niksar during the time it was under the sovereignty of the Danishmendids. These political events have been closely related to the strategic structure of the region where Niksar is located. Therefore, a political or military power that dominates Niksar and especially Niksar Castle located here was dominating Central Anatolia and the Black Sea Region. Because Niksar is at a key point for the geography of the region. In our study, firstly, the circumstances and conditions of the conquest of Niksar were emphasized and then some political events that took place in Niksar during the time of the Danishmendids were discussed and the reasons and results of these events were emphasized.

Keywords: Niksar, Danishmend State, Danishmend Gazi, Byzantine Empire, Crusades.

¹ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, turanisml@gmail.com,
Orcid: 0000-0003-1547-4762

Giriş

Niksar, tarihin her döneminde önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bulunduğu coğrafya bu durumun en önemli nedenidir. Zira bulunduğu konum itibarıyla korunaklı bir vadi içerisinde yer almakta ve dıştan gelebilecek saldırılara karşı kolay savunulacak bir mevkie sahip bir kale şehirdir. Bu yüzden muhasarası zor, ele geçirilmesi kolay değildir. Ayrıca Doğu Anadolu bölgesini batıya bağlayan Erzurum-Erzincan-Amasya yolu ile İç Anadolu bölgesini Karadeniz'e bağlayan Sivas-Tokat-Ünye yollarının kesiştiği kavşak noktasında yer almaktadır. Bu yollar tarihi ipek yolunun da bir parçasını oluşturmaktadır.

Şehir, kurulduğu tarihten Türk fütuhatına kadar Hitit, Frig, Med, Pers, Pontus, Grek ve Roma hâkimiyetleri altına girmiştir (Yalçın, 2010: 29-69, Bostan, 2007: 119). Niksar'ın stratejik durumunun vermiş olduğu avantaj nedeniyle, Hititler ve Kaşkalar buraya hâkim olmak için sürekli bir mücadele içerisinde olmuşlardır.

Pontus krallarından olan I. Mithridates bu şehre özel bir önem vermiş ve burayı başkent yapmıştır. Mithridates'in sarayı, su değirmeni, hayvanat bahçeleri, av sahaları burada bulunmaktaydı. Bu dönemde önemli gümüş madenlerinden biri de Niksar'da idi. Ayrıca Pontus krallarının tahta çıkış törenleri burada yapılmıştır (Strabon, 2018: 42-43).

Roma İmparatoru Nero (M.S. 54-68) zamanında, Niksar'ın da içinde bulunduğu topraklar Roma'nın on bir eyaletinden birine katılmıştır. Niksar, İmparator Hadrianus döneminde (M.S. 117-138) önemli kültürel faaliyetlerin yapıldığı merkezlerden biri haline gelmiştir (Strabon, 2018: 43).

Roma İmparatorluğu'nun Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans) diye ikiye ayrılmasından sonra (M.S. 395) Niksar, Bizans hâkimiyeti altında kalmış ve Armeniakon Theması (Anna Komnena, 1996: 20, Michael Attaleiates, 2008: 130-142, Ostrogorsky, 1981: 90-91, Norwich, 2013: 234, Güçlüay, 2011: 83) sınırları içerisinde yer almıştır. Türk egemenliğine kadar kültürel bir merkez olma özelliğini korumuştur. Bizans hâkimiyeti altında Niksar'ın en hareketli yılları XI. yüzyılda Anadolu'ya başlayan Türk akınları sırasında olmuştur. Türk ve Müslüman komutanlar tarafından başlatılmış olan ve her yıl düzenli bir şekilde Anadolu'ya yapılan akınlarda özellikle Niksar ve çevresi bu komutanların dikkatini çekmiştir. Zira Niksar bu bölgenin merkezi ve Karadeniz'e açılan yolların da kilidi durumundaydı. Neticede Türk akınlarına karşı koyamayan Bizans, Niksar'ı 1067 tarihinden itibaren Türklere bırakmak zorunda kalmıştır (Bostan, 2007: 119).

1071 Malazgirt Zaferi'nin akabinde Bizans İmparatorluğu ve Büyük Selçuklu Devleti arasında yapılan anlaşmanın (Turan, 2005: 61, Turan, 2008: 185, Cahen, 1992: 24) ardından Bizans İmparatoru Romenos Diegones (Mikhail Psellos, 1992: 225-337) İstanbul'a hareket etmişti. Ancak imparator Tokat'a geldiği sırada, yerine Mihael Dukas'ın geçtiği haberini almıştı. Romenos Diegones, yeni imparatorun emriyle Tokat kalesine hapsedilmiş, daha sonra ise gözlerine mil çekilmiştir (Turan, 2005: 63). Bu durumun sonucu olarak iki devlet arasında yapılan anlaşma da bozulmuştur. Anlaşmanın bozulmasının ardından Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Alparslan emrindeki komutanlara Anadolu'nun fethinin emrini (Cahen, 2002: 203-213) şu şekilde vermiştir:

“Rumlar ile aramızda yapılmış sulh anlaşması bu günden sonra nihayete ermiştir, artık haça tapanların memleketleri istila edilecektir, bundan böyle Arslan yavruları olunuz; yeryüzünde gece gündüz kartal gibi uçunuz ve Rumlara artık merhamet göstermeyiniz”(Turan, 2005: 64) Alparslan'ın emrine göre: “Fethedip ele geçirdikleri her mülk; kendilerinin evlâd ve ahfâdına (torunlarına) ait olacak ve ondan başka hiç kimse o ülke üzerinde dahl ve tasarrufta bulunamayacaktır.”

Sultan Alparslan'ın bu emri üzerine komutanlar arasında Anadolu toprakları fethedilmek üzere paylaşılmıştır. Dânişmend Gazi'ye Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya bölgeleri tevcih edilmiştir. Böylece bu şehirlerin fethi için Dânişmend Gazi harekete geçmiştir (Reşidüdd-din Fazlullah, 2014: 84, Sümer & Sevim, 1988: 64).

Dânişmend Gazi, ilk önce Sivas'ı fethederek Dânişmendli Devleti'nin (Dânişmendnâme, 1999, Solmaz, 2001, Solmaz, 2002, Kesik, 2017, Özaydın, 1993) temellerini attı(1080). Daha sonra Sivas'ı merkez olarak kullanıp maiyetindeki emirlerle Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u da fethederek Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden olan Dânişmendli Devleti'ni kurmuştur (Aksrayî, 2000: 13-20, Turan, 2005: 141, Solmaz, 2002: 430-451). Bölgede Dânişmendli hâkimiyeti 1083 yılından 1178 yılına kadar yaklaşık yüz yıl boyunca devam etmiştir.

I. Niksar'ın Fethi ve Başkent Olması

Dânişmend Gazi, Anadolu'da fetih hareketlerine başlayıp Sivas'ta Dânişmendli Devleti'nin temellerini attıktan sonra Orta Anadolu ve Karadeniz sahillerinde çok önemli gazâ ve cihatlarda bulunmuş ve birçok şehir ve bölgeyi ele geçirerek hâkimiyeti altına almıştır. Bu fetihler içerisinde özellikle Niksar'ın fethi çok önemlidir. Ancak Niksar'ın fethiyle ilgili Dânişmendnâme dışında hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır (Turan, 2005: 163, Solmaz, 2001: 63). Bir kahramanlık destanı özelliğine sahip olan Dânişmendnâme'de Niksar'ın fethi menkıbevi motiflerin yoğun olduğu uzun ve teferruatlı bir anlatım şekliyle verilmektedir. Dânişmendnâme'de Niksar'ın (Néocésarée=Harsanosiya) çok uzun bir süre muhasara edildiği ve çok zor fethedildiği belirtilmektedir (Solmaz, 2001: 63).

Yukarıda da belirtildiği gibi Niksar'ın fethi Dânişmendnâme'de çok teferruatlı bir şekilde ele alınmaktadır. Buna göre, Dânişmend Gazi, Sivas, Tokat, Turhal ve Amasya tarafında fetihlerle meşgul olduğu sırada Canik tarafından çok büyük bir ordunun Müslümanların üzerine hareket ettiğini öğrenir. Bunun üzerine Dânişmend Gazi, Niksar (Harsanosiya) tarafına hareket edilmesine ve burasının alınmasına karar vererek harekete geçmiş, Cincife denilen yere gelerek ordusunu fetih için hazırlamaya başlamıştır (Dânişmendnâme, 1999: 300). Bu sırada Canik Bey'i olan Matrobid (Taronite), Canik, Trabzon, Ermeni ve Gürcü askerlerini toplayarak büyük bir ordu ile Niksar Irmağı'nın kenarına gelerek, bir gece baskınıyla Dânişmendli ordusuna saldırdı. Dânişmendliler ile Matrobid arasında yaşanan çarpışmada iki tarafta ağır kayıplar verdiler. Dânişmendli komutanları Attuhî, Efrumiyye, Süleyman, Eyyüb ve Abdurrahman-ı Tokatî'nin gayretleri ile düşman ordusuna ağır kayıplar verdirildi ve Matrobid, Dânişmend Gazi tarafından öldürüldü (Dânişmendnâme, 1999: 301). Matrobid'in ölümü oğlu Gavaris'a haber verildi.

Bu çarpışmada başarılı olan Dânişmendliler büyük bir ganimet elde ettiler ve Niksar'ın karşısına gelerek otağlarını kurdular. Bu sırada Matrobid'in oğlu Gavaris Dânişmedliler'e saldırmak için dört tarafa haber göndererek asker toplamaya başlamıştır. Gavaris topladığı kuvvetlerle Niksar önüne gelmiş, iki taraf arasında tekrar çarpışmalar başlamış ve iki tarafta yine ağır kayıplar vermişlerdir (Dânişmendnâme, 1999: 305).

Dânişmendnâme'de Niksar'ın fethini zorlaştıran neden şu şekilde zikredilmektedir; Rivayete göre, Rum'da (Anadolu) Niksar (Harsanosiya) gibi şehir yoktu. Burası İstanbul'a benzer bir şehirdi. Niksar'da da İstanbul'da bulunan Ayasofya'ya benzer bir kilise vardı ve burada Sematorgos adında bir ruhban bulunmaktaydı. Bu kilise kale gibi yapılmış ve burada bulunan bütün ruhbanlar bütün sihirleri bilirler, cinleri kullanırlardı. Ayrıca bu kiliseden Ayasofya'ya gizli bir tünel gider ve ruhbanlar bu tüneli kullanarak İstanbul'a gidip ibadetlerini yapıp tekrar geri gelirlerdi (Dânişmendnâme, 1999: 306).

Dânişmend Gazi, bütün çabalarına rağmen bu kiliseyi ele geçirememekteydi, zira Dânişmend Gazi ne zaman bu kiliseye yaklaşırsa ruhbanlar tarafından ok ve taş yağmuruna tutuluyor ve çok sayıda şehit vererek geri çekiliyordu. İnanişâ göre, Sematorgos Kilisesi olduğu sürece Niksar'ı kimse alamazdı. Çünkü Niksar, Sematorgos tarafından tılsımla bağlanmış ve şehrin kilidi bu kiliseye konulmuştu. Bu durum üzerine Dânişmend Gazi, ordunun ileri gelen komutanları ile ne yapılması gerektiğine dair bir istişare yapar. Bu istişare sonucunda Trabzon hâkiminin dilinden Gavarıs'a Rumca bir mektup yazılarak, Trabzon'da Mesih devrinden kalma bir haçın olduğunu bildirerek, bu haçla birlikte şehre yardım için asker göndereceklerini belirtir. Bu mektup komutan Efrumiyye tarafından şehre götürülerek ruhbanlara verilmiş ve sabah Trabzon'dan yardım geleceğini bildirmiştir. Sabah olunca Türkler Trabzon'dan gelen askerler kılığıyla kalenin önüne gelmişler ve içeri alınmışlardır. İçeri giren Türkler kiliseye ulaşarak buradakileri kılıçtan geçirmişlerdir (Dânişmendnâme, 1999: 308). İki taraf arasında çarpışmalar sabaha kadar sürmüştür. Sabah olunca Dânişmend Gazi ordusu ile kale kapısına kadar gelmiştir. Türkler ve Rumlar arasındaki savaş kale içerisinde de devam etmiştir.

Gavarıs, kale içerisinde çok sayıda askerinin öldürüldüğünü ve kilisenin tahrip edildiğini görünce Dânişmend Gazi ile cenk etmeye karar vermiştir. Ancak Gavarıs'ın Nikola ve Yorgi adında iki oğlu vardı. Bunlar babalarının Dânişmend Gazi ile yalnız başına cenk etmesini istemediler ve iki bin kişilik askerle Dânişmend Gazi'ye hücum ettiler. Şiddetli bir savaştan sonra Gavarıs kaleye girmek istemiş ancak Dânişmend Gazi, ona yetmiş ve kaleye girmesini engellemiştir. Bunun üzerine Gavarıs, kalenin karşısında bulunan dağa kaçmıştır. Dağda Gavarıs ve Dânişmend Gazi arasında yapılan çarpışmalar sonucunda Gavarıs Dânişmend Gazi tarafından öldürülmüştür. Gavarıs'ın iki oğlu da babalarının ölümünün ardından Müslüman olmuşlardır. Ancak onların Müslüman olması korkudan dolayı olmuştur (Dânişmendnâme, 1999: 312).

Gavarıs'ın ölümünün ardından kale kapısı halk tarafından açılmış ve Dânişmend Gazi kaleye girmiştir. Gavarıs'ın hazinesi kaleden dışarı çıkarılmış ve gazilere dağıtılmıştır. Daha sonra komutanların hangi tarafa fetihlere gidecekleri kararlaştırılmış, Dânişmend Gazi de fetih yönü olarak Canik tarafını seçmiştir. Zira Dânişmend Gazi burayı fethettikten sonra Trabzon'a kadar gitmeyi düşünmekteydi. Dânişmend Gazi geceyi yeni ele geçirdiği Niksar'da ibadetle geçirmiş, sabah olunca ordu hazırlanarak Canik tarafına doğru harekete geçmiştir (Dânişmendnâme, 1999: 312-313).

Dânişmendnâme'de Niksar'ın fethi, daha önce de belirtildiği gibi, bu şekilde teferruatlı ve biraz da efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak burada bu efsanevi anlatımdan ziyade, Niksar'ın fetih gerekçeleri ve fetih tarihi tarihçiler tarafından tartışılmış ve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aşağıda Niksar'ın Dânişmend Gazi tarafından fethi ile ilgili görüşler açıklanacaktır. Burada da görüleceği üzere Niksar'ın fethedildiği tarih ve fethine sebep olan olaylar tartışmalıdır.

Niksar'ın fetih tarihi sadece XVII. yüzyılda Niksar'a gelen Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi tarafından belirtilmiştir. Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilere göre Niksar 476/1083 yılında Melik Gazi tarafından fethedilmiştir. Ancak, Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bu bilgiye göre bu tarihte yani 1083 yılında Dânişmendliler'in hükümdarı Melik Gazi değil Dânişmend Gazi idi. Bu bilgilere göre Niksar'ın fetih tarihini kabul edebiliriz ancak bu tarihteki Dânişmendli hükümdarının Melik Gazi olduğunu kabul edemeyiz. Öyleyse diyebiliriz ki, verilen fetih tarihi doğru ancak bu tarihte verilen Dânişmendli hükümdarı yanlıştır. Zira Dânişmendlilerin bu dönemde hükümdarının Melik Gazi olduğu ile ilgili verilen bu bilgiyi Sefer Solmaz da kabul etmemektedir (Solmaz, 2001: 64)

Niksar'ın fetih tarihi ile ilgili bir başka görüş ise Tuncer Baykara'ya aittir. Ancak Baykara fetih tarihi ile ilgili olarak iki yıl ara ile yayınlamış olduğu iki farklı çalışmasında (Baykara, 1984, 1986) iki farklı tarih belirtmektedir. Baykara, ilk çalışmasında Niksar'ın fetih tarihini Evliya Çelebi'nin zikretmiş olduğu 476/1083 yılını kabul etmiş, Niksar'ın Melik Gazi tarafından fethedildiğini ve bu tarihten sonra Niksar'ın Dânişmendliler'in önemli merkezlerinden biri olduğunu ve muhtemelen de en önemlisi olduğunu belirtmektedir (Baykara, 1984: 190). Daha sonra ise Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu 476/1083 tarihinin değil, 467/1074 tarihinin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir (Baykara, 1986: 85).

Osman Turan ise Niksar'ın fetih tarihini ve fethinin önemini daha farklı bir boyutta ortaya koymaktadır. Turan, Niksar'ın Melikşah'ın ölümünden sonra ve I. Haçlı Seferinden (1097) önce fethedilmiş olduğunu söylemektedir. Zira Turan'a göre, Kılıç Arslan'ın Haçlılara karşı mücadeleye başlarken Niksar'da bulunan Dânişmend Gazi'ye mektup yazması ve 1101'de alınan Haçlı esirlerinin de Niksar'a sevk edilmesi bunu ortaya koymaktır (Turan, 2005: 163). Niksar fethedilince Dânişmend Gazi burayı sahil Rumlarına karşı mücadelede, kendisine bir üs ve devletin başkenti yapmıştır.

Turan, Niksar'ın başkent yapılışını stratejik konumu ile açıklamakta olup, Süleyman Şah'ın İznik'i, Osmanlıların da Bursa ve Edirne'yi stratejik konumları nedeniyle başkent yaptıkları gibi, Dânişmend Gazi'nin de Niksar'ı bu sebeplerden dolayı başkent yaptığını söylemektedir.

Turan'ın Niksar'ın başkent yapılmasıyla ilgili bir ikinci görüşü ise önceki görüşüyle çelişmektedir. Turan'a göre, Dânişmend Gazi'nin Sivas'tan Niksar'a çekilmesinde Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın Anadolu'ya gönderdiği orduların etkisi vardır. Çünkü Anadolu'nun kapısı olan Sivas'a nazaran Niksar'ın istilalardan uzak bir sığınak niteliğinde olduğundan dolayı başkent olarak tercih edildiğini düşünmektedir (Turan, 2005: 163). Yani Turan'a göre Niksar Büyük Selçukluların kontrolünden daha uzaktır. Ayrıca Niksar'ın Dânişmendnâme'de önemini vurgulanması ve Dânişmend Gazi'nin türbesinin burada bulunması sebebi de budur (Turan, 2005: 163). Özetle Turan'ın iddiası Niksar'ın daha güvenilir bir merkez olmasıyla ilgilidir. Bu görüşünü de Dânişmendnâme'ye göre temellendirmektedir.

Niksar'ın fetih tarihini ve Dânişmendliler'in başkenti olmasını ayrıntılarıyla tetkik eden ve açıklayan araştırmacı şüphesiz Sefer Solmaz olmuştur. Solmaz, öncelikle Danişmendnâme'de verilen bilgilerden hareketle Niksar'ın fetih tarihine ulaşılabileceğini belirterek bu tarihin yaklaşık olarak 1100 yılları civarında olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu dönemde meydana gelen bazı olayların göz önüne alınmasıyla birlikte bu tarihin biraz daha öne alınması gerektiğini söyleyip, fetih tarihinin 1097 yılından önce kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Solmaz, 2001: 64).

Solmaz, 1097 tarihini vermekle birlikte, Niksar'ın fetih tarihi ile ilgili olarak 1083 yılının kabul edilmesi gerektiğinin doğru olacağını belirtmekte ve Dânişmend Gazi'nin burayı fethettikten sonra başkent yapmış olduğunu ifade etmektedir (Solmaz, 2001: 65).

Niksar'ın fetih tarihi daha önce de ifade edildiği gibi hiçbir çağdaş kaynaktan geçmemektedir. Sonraki dönemlerde de sadece XVII. yüzyıl Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi tarafından zikredilmiştir. Bu nedenden dolayı Niksar'ın fetih tarihi olarak ya Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu tarih kabul edilmiş ya da bu dönemde meydana gelmiş olaylar göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan fetih tarihi ile ilgili olarak farklı tarihlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Olayların incelenmesi ve değerlendirilmesi sonucunda Niksar'ın muhtemel fetih tarihi Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu 1083 yılıdır.

II. Antakya Prensi Bohemond ve Haçlı Kontu Richard'ın Esir Alınıp Niksar'a Götürülmesi ve Sonuçları

Dânişmend Gazi, daha önce de kuşatmış olduğu Ermeni Gabriel hâkimiyetindeki Malatya'yı 1098 yılında bir kez daha kuşatmıştır (Kesik, 2017: 63, Solmaz, 2001: 85, Turan 2005: 169, Demirkent, 1996: 3-4). Dânişmend Gazi'nin Malatya üzerine ardı ardına yapmış olduğu akınlara daha fazla dayanamayacağını anlayan Gabriel, Antakya Prensi Bohemond'a elçiler göndererek kendisinden askerî yardım talebinde bulunmuş ve bu talebin kabul edilmesi halinde Malatya'yı ve kızı Morfia'yı Bohemond'a vereceğini bildirmiştir (Süryani Mihail, 1944: 47, Urfalı Mateos, 1962: 204-205, Abû'l-Farac, 1999: 341-342, Solmaz, 2001: 85).

Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Bohemond, yanında bulunan Salerno Kontu Richard, Antakya Ermeni Patriği Giprianus, Maraş Ermeni Patriği Grigores ve bazı Haçlı reisleri ve Ermeni prensleriyle beraber Malatya'ya doğru harekete geçti (Mateos, 1962: 203, Solmaz, 2001: 85, Kesik, 2017: 63). Kaynaklarda Bohemond'un Malatya üzerine ne kadar askerî kuvvetle gittiğine dair bilgi yok denecek kadar azdır, sadece İbn'ül-Esîr, Bohemond'un askerî kuvvetinin 5000 kişi olduğunu belirtmektedir (İbn'ül-Esîr, 1987: 300). Haçlı seferleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Steven Runciman, Bohemond'un Antakya'yı savunmasız bırakmamak için sadece 300 şövalye ve bir yaya birliği olarak harekete geçtiğini ifade etmektedir (Runciman, 2008: 249).

Ermeniler, her ne kadar Bohemond'dan yardım istemişlerse de Haçlıların onlar için ne kadar tehlikeli olduğunu bilmekteydiler. Haçlıların Malatya'ya yerleştikten sonra Ermenileri buradan uzaklaştırmalarından korktukları için, gizlice Dânişmend Gazi'ye Bohemond'un yardıma geldiğini haber verdiler (Turan, 2005: 165, Solmaz, 2001: 85, Kesik, 2017: 63). Bu durum üzerine Dânişmend Gazi, ordusunun bir bölümünü Malatya ovası yakınlarında pusuya yatırmış ve ordunun kalan kısmı ile Bohemond'un rahat bir şekilde Malatya'ya ilerleyen (Mateos, 1962: 205) ordusunu Aksu vadisi yakınlarındaki dağlık bölgede aniden ok yağmuruna tutmuştur. Neye uğradığını şaşırarak Bohemond'un ordusu kılıçtan geçirildi. İki taraf arasında gerçekleşen şiddetli çarpışmada, Antakya piskoposu Giprianos ve Maraş piskoposu Grigores öldürüldü. Büyük bir kısmı esir alınan ordunun çok azı kaçarak Urfâ'ya sığınmış ve canını kurtarabilmiştir. Esir alınanlar arasında Bohemond ve Richard da bulunmaktaydı (Mateos, 1962: 205, Abû'l-Farac, 1999: 342).

Bohemond ve Richard zincire vurulmuş bir şekilde önce Sivas'a oradan da Niksar'a götürülmüştür (Mateos, 1962: 205, Mihail, 1944: 47, İbn'ül-Esîr, 1987: 300, Abû'l-Farac, 1999: 342, Runciman, 2008: 249). Bohemond ve Richard serbest bırakılana kadar Niksar Kale'sinde bulunan zindanlarda tutulmuşlardır.

Türkler tarafından kazanılan bu zafer ve özellikle Bohemond gibi önemli Haçlı reislerinden birinin esir alınması, Türk-İslam dünyasında büyük sevince neden olmuştur. Bu olayla birlikte Dânişmendliler ve Dânişmend Gazi büyük şöhret kazanmıştır. Bu gelişme Türk ve İslam ülkelerinde sevinç yaratırken, Hıristiyanlar arasında büyük bir üzüntü ve şaşkınlığa yol açmıştır. Bu beklenmedik olayın vermiş olduğu öfke, Birinci Haçlı Seferi'nin devamı niteliğinde olan 1101 yılı Haçlı Seferi'nin başlamasına neden olmuştur (Turan, 2005: 167).

Bohemond ve Richard'ın esir alınıp Niksar'da hapsedilmesi, hem 1101 yılı Haçlı Seferlerinin hem de bu seferler sırasında Niksar'ın Haçlıların doğrudan hedefinde olmasının ana sebebinin oluşturmaktadır. Çünkü Bohemond önemli bir Haçlı reisiydi. Bu nedenle onun Türklerin elinden kurtarılması gerekiyordu. Bu amaçla, Lombard, Fransız ve Almanlardan oluşan 1101 yılının Birinci Haçlı kuvvetleri aynı yılın ilkbaharında İstanbul'a ulaşmış ve İmparator Aleksios Komnenos tarafından Anadolu tarafına geçirilmiştir. Asıl hedefleri Kudüs olan bu Haçlı ordusu Antakya Prensi Bohemond'un esir alındığını haber alınca, Lombardlar, hem reisleri Bohemond'u kurtarmak, hem de bu bölgeleri ele geçirerek bağımsız devletler

kurmak düşüncesi ile I. Haçlı ordusunun takip ettiği yoldan ayrılarak Orta Anadolu'ya doğru hareket etmeyi düşünmüşlerdi (Demirkent, 1999: 115-122). Bu yolun değiştirilmesindeki esas gaye Niksar'a ulaşmak ve burada esir tutulan Bohemond ve diğer Haçlı reislerini kurtarmaktı. Fakat bu ordu Türkiye Selçukluları ve Dânişmendli müttefik orduları tarafından yenilerek bertaraf edilmiş ve böylece Niksar büyük bir tehlikeden kurtarılmıştır.

Bohemond ve Richard daha sonra Dânişmend Gazi tarafından belirli bir fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Bohemond'un serbest bırakılması Dânişmendliler ve Türkiye Selçuklularının arasının açılmasına neden olmuştur. Çünkü Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan, Bohemond'un serbest bırakılması karşılığında alınan fidyeden pay istemekteydi. I. Kılıç Arslan'ın bu isteğinin Dânişmend Gazi tarafından kabul edilmemesi iki hükümdarın arasının bozulmasına neden olmuştur (Demirkent, 1996: 49-50). Ayrıca, Bohemond'un esaretten kurtulduktan sonra bölgede bulunan Müslüman halka zulmetmesi, İbnü'l-Esir'in Dânişmend Gazi'yi eleştirmesine de sebep olmuştur. İbnü'l Esir, Dânişmend Gazi'nin Bohemond'u serbest bırakmasıyla birlikte, bu güne kadar İslâmiyet'e etmiş olduğu hizmetlerin yok olduğunu söylemiştir (İbn'ül-Esîr, 1987: 345).

III. Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Niksar Kuşatması (1139-1140)

Dânişmend Gazi'nin 1105 yılında ölümünden sonra yerine geçen Emir Gazi, Dânişmendli tahtına çıkmıştır (1105). Emir Gazi'nin ölümünden sonra (1134) ise Melik Muhammed Dânişmendli hükümdarı olmuş (1134) ve Anadolu'da fetih hareketlerine devam etmiştir. Önce Keysun (Göksun) şehrini kuşatmış (1136-1137), daha sonra Şublas Kalesi'ni muhasara etmiş (1137), buradan da Kilikya ve Karadeniz bölgelerinde akınlar yapmıştır. Ayrıca Bizans İmparatoru Ioannes, Suriye seferinde olduğu sırada Dânişmendli hükümdarı Melik Muhammed ile Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud Bizans topraklarında fetih hareketlerine devam etmişlerdir. Melik Muhammed'in 1139 yılı başlarında Menderes kaynağına kadar ilerlemesi, aynı zaman da Trabzon Dukası Kostantin Gabras'ın gittikçe güçlenmesi ve Bizans İmparatorluğu aleyhine Türklerle ittifak yaparak bağımsız bir devlet kurması gibi gelişmeler, İstanbul'a dönen İmparator'un 1139 yılı ilkbaharı sonunda ordusuyla Ulubad'dan harekete geçmesine neden olmuştur (Niketas Khoniates, 1995: 22).

Niketas, İmparator'un bu sefere çıkmasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır; İmparator'un planı Armeniakon Thema'sına sızmış olan barbarların üzerine yürümek ve uzun bir süre önce Trabzon şehrini ele geçirerek burada başına buyruk hüküm sürmeye başlamış olan Kostantinos Gabras'ın hakkından gelmekti (Niketas Khoniates, 1995: 22).

Bizans ordusunun yorgun olmasına rağmen İmparator 1139 yılı ilkbaharı sonuna doğru büyük bir ordu ile harekete geçmiştir. Bütün yazı ve sonbaharı yürüyüşle geçirmiş ve kış mevsiminin gelmesine rağmen ileri harekâtına devam etmiştir. İmparator kış şartlarında büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ordunun yiyeceği tükenmiş ve binek hayvanları telef olmuştur. Bizans ordusunun yaşadığı sıkıntılar etrafa yayılmıştır. Bizans ordusunun içinde bulunduğu bu durumun öğrenilmesi Türklerin cesaretini daha da arttırmıştır (Niketas Khoniates, 1995: 22). Türkler, Bizans ordusuna ani baskınlar yaparak zarar veriyorlar ve geri çekiliyorlardı. Durumun Bizans ordusu aleyhine olmasına rağmen imparator 1140 yılında Neokaisareia (Niksar)'ı kuşatmıştır (Niketas Khoniates, 1995: 23, Solmaz, 2001: 157-158, Kesik, 2017: 108).

Bizans İmparatoru'nun bu seferdeki ilk hedefinin Trabzon Dukası Gabras olmasına rağmen İmparatorun yolu üzerinde bulunan Dânişmendliler'in başkenti Niksar'ı kuşatmasının sebeplerini Solmaz (Solmaz, 2001: 158) şu şekilde belirtmektedir; birinci sebep olarak, İmparator Dânişmendlileri ortadan kaldırırsa Anadolu'da çok rahat hareket edebilecekti. Çünkü Bizans'ın Anadolu'daki en güçlü rakipleri şüphesiz Dânişmendliler'di. İkinci sebep

ise, eğer İmparator yoluna Dânişmendliler gibi güçlü bir düşmanı bertaraf etmeden devam ederse ardında büyük bir tehlike olacaktı. Ardında bıraktığı bu düşman da ona saldırıp büyük kayıplar verdirebilecekti. İşte bu sebeplerden dolayı İmparator öncelikli olarak Dânişmendliler'in başkenti olan ve yolu üzerinde bulunan Niksar'ı ele geçirmek istemekteydi. Zira bir devletin başkentinin ele geçirilmesi o devletin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

İmparator'un Niksar kuşatması altı ay devam etmiştir (Darkot, 1962: 273, Kesik, 2017: 108). Türklerle Bizanslılar arasında birçok çarpışma meydana gelmiştir. Ancak, Sultan I. Mesud'un da yardıma gelmesiyle Dânişmendli kuvvetleri Niksar'ı başarılı bir şekilde müdafaa etmiştir. Turan'ın da belirttiği gibi zaten yorgun olan Bizans ordusunda bitkinlik ve dağılma başlamıştır. Niketas, bu kuşatma sırasında yaşanan bazı çatışmaları ve olayları, kuşatmanın seyrini değiştirmesi bakımından detaylı bir şekilde vermektedir. Bu olaylardan birisini şöyle anlatmaktadır: Bir keresinde imparatorun en küçük oğlu olan Manuel, babasının haberi olmadan, düşmanların yoğun olduğu yerde saldırıya geçmiştir. Manuel'in bu hareketi ordunun tamamında daha fazla çaba gösterilmesine neden olmuş, ordunun bir kısmı daha fazla savaş hırasına kapılmış, bir kısmı da onu korumaya çalışarak imparatora büyük bir hizmet etmiş olacaklarını düşünmüşlerdir. Ancak savaştan sonra imparator her ne kadar ordunun önünde oğlunu övmüşse de, daha sonra çadırda emri olmadan ve düşüncesiz bir şekilde savaş meydanına atılmasından dolayı onu biraz dövmüştür (Niketas Khoniates, 1995: 23).

Niketas'ın bu kuşatma sırasında anlatmış olduğu ve "*eğer Sebastokrator Isaakios'un oğlu olan yeğeni Ioannes'in düşüncesiz, bencil ve önüne geçilmez dik kafalığı araya girmemiş olsaydı, belki de Niksar'ı ele geçirebilecekti*" dediği bir başka olay da imparator ile yeğeni arasında geçen şu hadisedir; Bir çarpışma öncesi imparator, ünlü bir şövalyenin savaşta atsız kaldığını görmüş ve yanında at süren yeğenine, üstünde bulunduğu Arap atını bu İtalyan'a vermesini emretmiş, fakat Ioannes kendini beğenmişliği ve yersiz gururu ile imparatorun emrine uymamış ve sert bir şekilde itiraz etmiştir. İtalyan'ı düelloya davet etmiş ve kendisini yenerse atını ona verebileceğini söylemiştir. Ancak, Ioannes amcasının baskısına daha fazla dayanamayarak ve istemeye istemeye atını teslim etmiştir. Ioannes bu duruma hiddetlenerek başka bir ata binmiş ve düşman tarafına geçmiştir. Düşman tarafına gelince de mızrağını ters çevirmiş ve miğferini çıkararak Türkler tarafına geçtiğini bildirmiştir. Türkler onu babasının sürgünlüğü zamanındaki refakati sırasında tanıdıklarından ve onun kendilerine katılması ile durumlarının güçleneceğini bildikleri için durumu sevinçle karşılamışlardır. Ioannes bir süre sonra dinini de değiştirerek Konya sultanının kızı ile evlenmiştir (Niketas Khoniates, 1995: 23).

İmparator bu olay karşısında büyük bir üzüntü ve şok yaşamıştır. Bu prensin, Bizans ordusunun içinde bulunduğu durumu karşı tarafa söyleyeceği endişesine kapılan imparator, düşmana sezdirmeden geri çekilmeyi denediyse de bunda başarılı olamamıştır. İmparator, Türkler daha şiddetli saldırılara geçmeden Niksar kuşatmasını kaldırarak geri çekilmiş, Türkler, Bizans ordusunu Karadeniz sahillerine kadar takip etmiş, ancak, İmparator Karadeniz sahillerine ulaşınca Türkler onu taktikten vazgeçmişler ve İmparator da 1140 yılı ocak ayında İstanbul'a dönmüştür (Niketas Khoniates, 1995: 24).

Bizans İmparator'u Ioannes Komnenos tarafından gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan Niksar kuşatmasının başarısız olma nedeni tarihçiler tarafından çeşitli sebeplerle açıklanmıştır. Tarihçiler tarafından açıklanan bu sebepler şöyledir;

Claude Cahen'e göre, İmparator Ioannes, Isaakios'un oğulları tarafından yarı yolda bırakıldığı için Niksar kuşatması başarısız olmuştur (Cahen, 2011: 108).

Abdülkerim Özaydın, kuşatmanın başarısız olmasını Niksar'ın müstahkem bir şehir olmasına ve bu dağlık yörede ikmal yollarını açık bulundurmanın zorluğuna, İmparator'un

çok sayıda askerinin ölmesine, yeğenin Selçuklulara sığınması ve Müslüman olarak sultan Mesud'un kızı ile evlenmesi gibi sebeplere bağlamaktadır (Özaydın, 1993: 471).

Osman Turan'a göre, uzun süren muhasara sonrasında askerin yorgun düşmesi ve yeğenin karşı tarafa geçmesiyle tehlikeli bir duruma düşmekten korkmasıyla kuşatmayı kaldırmıştır (Turan, 2005: 176).

Muharrem Kesik, yukarıda belirtilmiş olan bütün sebepleri kabul etmekle birlikte, bunların eksik olduğunu belirtmekte ve başarısızlığı pek çok nedene bağlamaktadır. Bunları, ağır kış şartları, uzun süren kuşatmanın doğurduğu olumsuzluklar, Niksar'ın müstahkem konumda olması, Dânişmendliler'in iyi savunma yapması, Sultan I. Mesud'un yardımda bulunması, İmparator'un yeğenin Türkler'in tarafına geçmesi ve imparatorun yanlış karar ve tutumları şeklinde sıralamaktadır (Kesik, 2017: 110).

Sonuç olarak, Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un Türkler'e ve Trabzon Rumlarına karşı çıktığı bu sefer, yol üzerinde bulunan ve kendisine en büyük düşman olarak gördüğü Dânişmendlilerin başkenti olan Niksar'ı ele geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylece İmparatorun Anadolu'yu Türklerden kurtarmak veya hiç olmazsa vuracağı ağır darbe ile onları bir daha Bizans'a saldıramayacak hale getirme plânları da sonuçsuz kalmıştır (Solmaz, 2001: 163).

Bu kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasıyla birlikte Niksar, Anadolu'da Türkler ve Müslümanlar için önemli bir merkez olma özelliğini devam ettirmiştir. Bölgede Türkleşme ve İslamlaşma faaliyetleri kesintiye uğramadan yoğun bir şekilde sürmüştür. Aksi takdirde kuşatma başarıya ulaşmış olup Niksar Bizans ordusu tarafından ele geçirilmiş olsaydı Anadolu'da Türkleşme ve İslamlaşma faaliyetleri büyük oranda sekteye uğramış olacaktı.

Sonuç

Anadolu, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk-İslam hâkimiyetine girmeye başlamış ve çok kısa sürede Anadolu coğrafyasının tamamı Büyük Selçuklu Devleti'ne tabii siyasi teşekküller tarafından kontrol altına alınmıştır. Bu siyasi teşekküllerin en kudretlileri şüphesiz Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulmuş olan Türkiye Selçuklu Devleti ve Dânişmend Gazi tarafından kurulan Dânişmendliler Devleti olmuştur. Bu iki siyasi güç arasında Anadolu'ya hâkim olma mücadelesi verilmiş ve Anadolu hâkimiyeti bu iki güç arasında zaman zaman el değiştirerek bir asra yakın zaman boyunca devam etmiştir.

Tarihi süreç içerisinde Anadolu'nun önemli merkezlerinden olan Niksar Dânişmendliler'in kurulmasından çok kısa bir süre sonra Dânişmendliler'in kurucusu ve ilk hükümdarı olan Dânişmend Gazi tarafından fethedilerek Türklerin hâkimiyetine alınmıştır. Niksar, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Dânişmendliler döneminde de önemini kaybetmemiş, aksine önemli bir merkez haline gelerek daha sonra da Dânişmendlilerin başkenti olmuştur.

Bulunduğu coğrafi konum itibarıyla önemli bir stratejik noktada kurulmuş olan Niksar şehri, bu dönemde birçok siyasi ve askerî olayın cereyan ettiği yer olmuştur. Özellikle burada inşa edilmiş olan Niksar kalesi ve bu kalenin vermiş olduğu avantajla önemli bir askeri üs haline gelmiştir. Nitekim bu kalenin öneminden dolayı özellikle Haçlılar ile mücadeleler sırasında Türkler tarafından esir alınan Haçlı prensleri ve önemli liderleri bu kalede tutulmuştur. Orta Anadolu'yu Karadeniz sahillerine bağlayan bir konumda olması da ayrıca Niksar'ı daha da önemli bir konuma getirmiştir. Zira Niksar Orta Anadolu'nun Karadeniz'e açılan kapısı olarak nitelendirilmiştir.

Kaynakça

- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud (2000), *Müsameretü'l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK.Yay., Ankara.
- Anna Komnena (1996), *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- Anonim (2005), *I. Ve II. Haçlı Seferleri Vakaynamesi*, Notlar: H. A. R Gibb'ın notlarıyla İngilizceye çev. A. S. Tritton, Türkçeye çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul.
- Attaleiates, M. (2008), *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul.
- Baykara, T. (1988), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
- Baykara, T. (2000), *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi, (XI-XIV. Yüzyıllar)*, TDV. Yay.,Ankara .
- Bostan, M. H. (2007), "Niksar", *DİA*, XXXIII, s.119-122
- Cahen, C. (2011), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, TVY. Yay., İstanbul.
- Cahen, C. (1993), *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, TTK. Yay., Ankara.
- Dânişmendnâme* (2012), hz. Necati Demir, Niksar Belediyesi Yay., Niksar.
- Darkot, B. (1962), "Niksar", *İA*, IX, s.273-275
- Demirkent, I. (1999), "1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettikleri Yollar Hakkında", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, (İstanbul 23-25 Haziran 1997), Ankara, s.115-122.
- Demirkent, I. (1996), "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması ve Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması (1100-1103)", *Niksar'ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, (5 Haziran 1996), Tokat, s.3-7.
- Demirkent, I. (1996), *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK. Yay., Ankara.
- Ebu'l-ferec (Bar Hebraus),(1999), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, Süryaniceden İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara.
- Eraşar, O. (2002), "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler*, VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.333-343.
- Güçlüay, S. (2011), "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.IX, S.1, Elazığ, s.83-
- Hüseyin H. (1986) *Amasya Tarihi*, Sadeleştiren; Ali Yılmaz, M. Akkuş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları No:1, Ankara.
- İbnü'l-Esir, (1987), *İslam Tarihi, El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, C.XII, Bahar Yay., İstanbul.
- Kesik, M. (2017), *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, Bige Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Khoniates N. (1995), *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK. Yay., Ankara 1995.

- Mélikoff, I. (1965), “Danishmendids”, *EI*, II, London, s.110-111.
- Mélikoff, I. (1960), *La Geste De Melik Danişmend*, I-II, Paris.
- Mihail Psellos (1992), *Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK. Yay., Ankara.
- Norwich, J.J. (2013), *Bizans Erken Dönem (323-802)*, çev. Hamide Koyukan, I, Kabalcı Kitabevi, İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1993), “Dânişmendnâme”, *DİA*, VIII, İstanbul, s.478-480.
- Ostrogorsky, G. (1981), *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK. Yay., Ankara.
- Özaydın, A. (1993), “Dânişmendliler”, *DİA*, XIII, İstanbul, s.469-477.
- Ramsay, W. M. (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, MEB. Yay., İstanbul.
- Reşidüdd-din Fazlullah (2014), *Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*, Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu ve H.Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Solmaz, S. (2001), *Dânişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Solmaz, S.(2002), *Dânişmendliler*, Türkler, VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 430-451.
- Solmaz, S. (2002), *Dânişmendliler'de Kültür ve Sanat*, Türkler, VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara.
- Strabon (2018), *Antik Anadolu Coğrafyası (Georaphika)*, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
- Süryani Mihail (1944), *Vekayiname (Süryani Patrik Mihael'in Vekayinamesi)*, 1042-1195), çev. Hrand D. Andreasyan, Ankara.
- Şahin, K. (1999), *Dânişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Niksar Belediyesi Yay., Niksar.
- Târîh-i Âl-i Selçuk (2014), (*Anonim Selçuk Nâme*), Tercüme ve Notlar Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atif Yay., Ankara.
- Turan, O. (2005), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul.
- Urfalı Mateos (1962), *Vekayiname (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrand D. Andreasyan, TTK. Yay., Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003), *Tokat Kitabeleri*, haz. Mehmet Mercan, Mehmet Emin Ulu, Türk Hava Kurumu Basım Evi Yay., Ankara.
- Yazıcı Ali (2009), *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul.
- Yınanç, M. H. (1988), “Danişmendliler”, *İA*, III, MEB. Yay., İstanbul, s.668-479.